

УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ КОМПЛЕКСНОГО ПОПУЛЯЦІЙНОГО АНАЛІЗУ ВИЩИХ ВОДНИХ ТА НАЗЕМНИХ РОСЛИН

Скляр Ю.Л., к.б.н., доцент

Комплексні популяційні дослідження на території північно-східної України активно тривають з 1985 року. З природної рослинності вони переважним чином охоплювали ліси та луки. За цей час вивчено ряд ценозоутворюючих видів як деревних (*Quercus robur* L., *Acer platanoides* L., *Fraxinus excelsior* L. (Сухой, 1989, Скляр В.Г., 1999) так і трав'янистих (дводольних - *Aegopodium podagraria* L., *Asarum europaeum* L., *Stellaria holostea* L., *Vaccinium myrtillus* L., *Vaccinium vitis-idaea* L., *Orthilia secunda* (L.) House, *Pyrola minor* L., *Chimaphila umbelata* (L.) W. Barton та однодольних - *Molinia caerulea* (L.) Moench, *Carex pilosa* Scop. (Баштовой, 1992, Панченко, 2000, Коваленко, 2003). Серед лучних рослин це – однодольні *Dactylis glomerata* L., *Festuca pratensis* Huds., *Phleum pratense* L., *Deschampsia cespitosa* (L.) P. Beauv., *Alopecurus pratensis* L., *Elytrygia repens* (L.) Nevski., *Bromopsis inermis* (Leyss.) Holub. (Бондарева, 2004) та дводольні *Lotus corniculatus* L., *Trifolium pratense* L. (Кирильчук, 2005) рослини. З числа вищих водних рослин на теренах північно-східної України комплексним популяційним аналізом були охоплені укорінені рослини з плаваючими на поверхні води листками – прикріплені птолофіти: *Nuphar lutea* (L.) Smith., *Nymphaea alba* L., *Nymphaea candida* J. et C. Presl, *Potamogeton natans* L., *Nymphoides peltata* (S. G. Gmel.) O.Kuntze, *Trapa natans* L. s.l.

Порівняння результатів досліджень для наземних покритонасінних рослин та прикріплених птолофітів дозволяє зробити наступні висновки.

1. Морфологічна мінливість та пластичність є універсальною властивістю, притаманною відповідно особинам та популяціям як наземних рослин, так і прикріплених птолофітів.
2. Реагування різних морфопараметрів на еколого-ценотичні градієнти у обох порівнюваних груп рослин є індивідувальним.
3. Звичайно при погіршенні умов місцезростань рослини стають дрібнішими, що супроводжується зменшенням величин більшості статичних метричних та деяких динамічних метричних морфопараметрів.
4. Завдяки морфологічній пластичності у вищих наземних рослин та у прикріплених птолофітів в різних еколого-ценотичних умовах відбувається формування особин зі специфічною морфологічною структурою (Скляр Ю.Л., 2002, 2003).
5. До числа морфопараметрів, які детермінують рівень життєвості особин у двох порівняних групах рослин, звичайно належать показники розміру фітомаси та загальної площі листової поверхні.
6. Аналіз величин репродуктивного зусилля (RE1) прикріплених птолофітів, як показника що інтегрує інформацію про розвиток вегетативної та генеративної сфер, показав, що найменші його значення характерні для *Nuphar lutea* (0,8-3,2%) та *Trapa natans* (1,04-1,45%), у *Nymphaea candida* вони становлять 2,5-11,2%, *Potamogeton natans* – 2,7-13,5%, а найвищими є у *Nymphoides peltata* – 9,3-17,3%. Незважаючи на видове варіювання значень репродуктивного зусилля, його величини у цієї групи рослин (особливо у *Nymphaea candida*, *Potamogeton natans*, *Nymphoides peltata*) є дуже близькими до ряду лучних (*Lotus corniculatus*, *Dactylis glomerata*, *Festuca pratensis*, *Phleum pratense*, *Elytrygia repens*, *Bromopsis inermis*) та лісових (*Orthilia secunda*, *Pyrola minor*, *Chimaphila umbelata*, *Carex pilosa*, *Aegopodium podagraria*) видів. Майже в усіх вище названих рослин, крім генеративного розмноження, потужним “механізмом”, який забезпечує довготривале існування популяцій на зайнятій ними території та поширення у нові місцезростання, є ще й вегетативне розмноження, тому “внесок” фітомаси рослинами у формування органів генеративного розмноження виявляється порівняно низьким.
7. Онтогенетична структура ценопопуляцій прикріплених птолофітів характеризується переважанням рослин догенеративного вікового стану або (в меншій кількості випадків) співвідношенням на рівні 1:1 рослин догенеративного стану та генеративного. Неповночленність структури виражається у відсутності сенільних рослин чи (та) проростків (Скляр Ю.Л., 2002, 2003, 2006). Аналогічні ознаки онтогенетичної структури були зафіксовані І.М. Коваленком (2003) в багатьох ценопопуляціях (*Asarum europaeum*, *Carex pilosa*, *Calluna vulgaris*, *Stellaria holostea*, *Vaccinium myrtillus*, *Vaccinium vitis-idaea*, *Molinia caerulea*) в умовах Деснянсько-Старогутського національного парку. Ця подібність також є результатом того, що у самопідтриманні ценопопуляцій прикріплених птолофітів та названих видів лісових трав, важливу роль відіграє вегетативне розмноження. Завдяки йому відбувається постійне і досить активне утворення дочірніх особин і омоложення ценопопуляцій та клонів.
8. Віталітетна структура ценопопуляцій прикріплених птолофітів, як і вищих наземних рослин, вирізняється значною різноманітністю: в залежності від умов місцезростань звичайно формуються популяції від депресивного типу до процвітаючого (Скляр В.Г., 1992, Скляр Ю.Л., 2002, 2003, 2006). Різноманітність і динамічність віталітетної структури є потужним засобом самопідтримання ценопопуляцій.